

Овсянников М.Ф. Гегель. Орчуулсан А. Энхбаатар. УБ., 1987. 216 хуудас.

Рассел. Б. История западной философии. В 3 кн. 2-е изд., испр. Подгот. текста В.В.Целищева. Новосибирск. 1997. -880 с.

Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. В 4 - х томах. Том 4. От романтизма до наших дней. Перевод с итальянского С.Мальцевой. Санкт-Петербург. 1997. -880 с.

Скирбекк Г., Гилье Н. История философии. Учебник для вузов. Перевод с англ. М., 2000. -800 с.

ПОЛИТОЛОГИ III

Эрдэм шинжилгээний бичиг¹ ... (...): 15-18 дахь тал

УЛС ТӨРИЙН ФИЛОСОФИЙГ ТОЙМЛОХ НЬ

Д.Содномгомбо

доктор, зөвлөх профессор
МУИС, НШУС, Улс төр судлалын тэнхим

Асуудлын агуулгыг илэрхийлэхийн тулд философийн тухай ойлголтыг эргэж саная. Философи бол бодит байдал /амьгүй, амьд байгаль, хүний нийгэм, оюун санаа/-ны хамаг юмс, үзэгдлүүдийн үүсэл гарал, оршин тогтнол, өөрчлөлт, хувиралт, заримдаа хөгжлийн объектив зүй тогтол, өөрчлөлт, хувиралт, заримдаа хөгжлийн объектив зүй тогтол, түгээмэл хуулиудын тухай шинжлэх ухааны шинжлэх ухааны гүн гүнзгий мэдлэг, арга зүйн эмх цэгцтэй, нэгдсэн систем мөн. Бодит бололцооны биелэл болсон бодит байдал олон янзын түвшин, төрөл, хэлбэрүүдээр дамжин илэрдэг, илэрсээр ч байна. Бодит байдлыг ахуй ч гэж нэрлэдэг ёсон буй.

Нийгэм бол бодит байдлын нэг харьцангуй том бөгөөд чухаг /нарийн нандин/ салбар мөн дотроо эдийн засаг, улс төр, социаль, оюун санааны гэсэн томоохон хэсэг буюу хүрээнүүдэд ангилагдаж, тэдгээрээс бүрэлдэн тогтож байдаг. Нийгмийн салбаруудын дотроос бид нар гагцхүү улс төрийн салбар, тухайлбал, улс төрийн сонирхож байна. Сонирхож буй сэдвийн судалгааны зорилгыг үнэн зөв томъёолохын тулд түүний объектыг оновчтой тодотгох нь чухал юм. Үүний тулд асуудалд бүхэл бас хэсэг, систем ба элемент, тусгай ба ерөнхий, суурь ба давхарга, материаллаг ба оюун санааны

гэх мэт зүйлийн харьцааны үндсэн дээр онтологи ба гносеологийн арга зүйгээр хандахыг оролдоё.

Нийгэм бол бүхэл, систем, ерөнхий юм. Тэгвэл улс төр нь бүхлийн хэсэг, системийн элемент, ерөнхий тусгай мөн. Нөгөө талаар улс төр нь нийгмийн сууринд тулгуурлан тогтож, үйлчилж байдаг давхаргын хэсэг, материаллаг зүйлсийн оюун санааны тусгал буюу илэрхийлэл юм. Гэвч улс төр бол нийгмийн суурийн идэвхигүй хавсарга буюу дагуул биш, харин суурьт эргэж идэвхитэй, хүчтэй нөлөөлж байдаг нь эдийн засгийн харилцааг төрөөс хэрэгжүүлдэг эрх зүйн зохицуулалт, хяналтаар илэрч байна. Улс төр оюун санааны хийсвэр шинжтэй ч гэсэн цаг ямагт түүний оршин ахуй, үйл ажиллагаа материаллаг систем тухайлбал улс төрийн системээр дамжиж илэрдэг, хэрэгждэг. Үүгээр улс төр бол зөвхөн оюун санааны хийсвэр үзэгдэл биш, харин анхдагч, тодорхойлон тогтоогч увидастай хүч мөн болох нь батлагдаж байна.

Улс төр бол түүхэн үзэгдэл мөн. Энэ нь философийн хувьд орон зай, хөдөлгөөн, цаг хугацааны нэгдэл буюу үргэлжлэл, тасалдлын асуудал юм. Улс төр тодорхой орон зай (газар-улс орон)-д, тодорхой нөхцөл бүрдэж, шаардлага тулгарснаар буй болж, улмаар янз бүрийн олон улс оронд дэлгэрсэн байна. Улс төрийг үүсэн тогтнол, өсөлт-төлөвшил, цэгцрэлт-хөгжилт, өөрчлөлт-шинэчлэлт, халагдал-солигдол гэх мэтээр мөчлөгчилэн (циклэгчилэн) авч үзэж болох юм. Энэ мэтээр улс төрийн үйл явц цаг хугацаа (он жилүүд, зуунууд, бүхэл бүтэн түүхэн эрин үеүд)-гаар хэмжигддэг. Орон зайг эзэлдэггүй улс төр, цаг хугацаагаар хэмжигдэггүй улс төрийн үйл явц байдаггүйгээр улс төрд орон зай, цаг хугацааны хамаарал тайлбарлагдана.

Улс төр диалектик хөгжлийн хуулиар үүсч, дордоос дээдэд, энгийнээс нарийнд, бүрдүүлгээс боловсронгуйд, харгислалаас ардчилалд шилжин дэвшиж хөгжих замаар өрнөж иржээ. Ардчиллын оршин тогтнол, өөрчлөлт, хөгжлийн мөчлөг нэг бүр нь түүний тасалдал, өмнөх мөчлөгүүдийн сөрөг тал, шинжүүдийн орхигдол буюу халагдал, тэдгээрийн дэвшилттэй, шинэ шинж чанарын хадгалагдах, уламжлагдах ёс ба үйл явц бол улс төрийн үргэлжлэлийн илрэл мөн. Улс төрийн үргэлжлэлийн явцад түүний агуулга улам улмаар гүнзгийрч, хэлбэр нь баяжиж ирсэн байна. Үүнийг дэлхийн болон үндэсний баримт, жишээгээр батлан өгүүлж болох юм. Философийн түүхийн үүднээс авч үзвэл улс төрийн эртний Энэтхэг, Хятадын, эртний дэлхийн, Дундад зуун, XV-XVI, XVII, XVIII зууны, Германы сонгодог философийн үеийн, XIX-XX зууны, орчин үеийн гэх мэтээр үечилэн хэлбэршүүлж болох юм. Монголын улс төрийг Хүннүгийн үеэс эхлэн нэгдсэн их Монгол улс байгуулагдах хүртэлх үеийн Монголын жижиг тархай бутархай улс-аймгуудын улс төр, Чингис хаант их Монгол улсын улс төр, Өгөөдэйн хаанчлалаас 1691 онд Манжид дагаар орох хүртэлх үеийн Монголын олон хаадын үеийн улс төр, Манж-хятадын колоничлолын үеийн Монголын улс төр, Богд хаант Монгол улс (1911-1921)-ын улс төр, 1921-1990 он хүртэлх ардчилал, авторитаризм холилдсон үеийн Монголын улс төр, 1990 оноос хойших ардчилсан сэргэн мандалтын Монгол улсын улс төр хэмээн ангилж үзэх үндэслэл бүрэн байна.

Улс төр бол субъект, объектын нэгдэл мөн. Үүнийг бас үндсэн шинжээр нь объектив, субъектив хүчин зүйлийн нэгдэл ч гэж үзэж болох юм. Ийм учраас улс төрийн онтологи (ахуйн тухай сургаал), гносеологи (танин мэдэхүйн тухай сургаал) хандлагын аргаар судлах шаардлагатай юм. Улс төрийг нийгийн тодорхой хэсэг, бүлэг, анги, давхраа, хүчин, тухайлбал улс төрийн намууд, засаглалын төлөөлөгчид боловсруулж, хэрэгжүүлэхийн төлөө тэмцдэг. Эд нар бол улс төрийн субъектүүд юм. Хамгийн гол нь төрийн

бүх шатны байгууллагын төлөөлөгчдийг сонгох сонгуульд оролцогчид, төр засгийн бодлого, шийдвэрийг дэмжих, шүүмжлэх, санал, хүсэлт гаргах, биеэрээ оролцож ажиллах зэрэг хэлбэрээр биелүүлэгчид бол үнэхээр улс төрийн үндсэн, гол субъектүүд мөн.

Улс төрд буюу төр засаг, улс төрийн намын бодлогод өртөгдөж, нөлөөлөгдөж буй эдийн засаг, социал хүрээ, оюуны салбар бол улс төрийн объект юм.

Ингэхлээр онтологи, гносеологи аргын нэгдлийг хангах нь улс төрийн философийн нэг үндсэн шаардлага мөн. Ингээгүйгээс болж өнгөрсөн үеийн улс төр судлаачид алдаа, эндэгдэл гаргах тохиолдол мэр сэр байжээ. Эртний Энэтхэг, Хятад, Грек, Римийн болон Дундад зууны улс төрийн сургаалын нэрт төлөөлөгчид улс төрд ихэвчлэн субъективээр ханддаг байсныг дараа үзэх болно. Энд улс төрд субъективээр хандах, идеалист үзлийн байр сууринаас хандах хандлагууд нэг ижил төрөл шинжтэй боловч зарчмын ялгаатайг анхаарах нь чухал. Харин улс төрд субъективээр хандах нь зарим тохиолдолд волюнтаризм (дур зоргоороо аашлах)-д хальтирч оруулдаг аюултайг умартаж болохгүй.

Одоо улс төрийн тухай тодорхойлолт, тайлбарыг товчхон авч үзье. Улс төр-нийгмийн улс төрийн хүрээн дэх засгийн эрхийг олж авах, хадгалан барьж байх, бэхжүүлэх, хэрэгжүүлэхэд чиглэгдсэн ухамсартай үйл ажиллагаа мөн. Улс төр бол өнө эртний ойлголтуудын нэг юм. Энэ нь орчин үеийн хэлэнд грекийн /politika/ гэсэн үгнээс зээлдэгдэж орсон бөгөөд уламжлал ёсоор төр, нийгэм, ажил хэргийг болон хүмүүс, нийгмийн бүлгүүд, ард түмэн, үндэстэн, төр-улсуудын хоорондын засаглалтай холбоотой харилцан хамааралтай үйл ажиллагааны хүрээг тэмдэглэж байна. Нийгмийн амьдралын томоохон салбар болсон улс төр түүний субъектүүдийн хоорондын харилцаа, засгийн удирдлага, зохион байгуулалтын үйл ажиллагаа, хүмүүсийн зан үйл, тэдгээрийн нийгэм-улс төрийн ашиг сонирхол, хэрэгцээ, сэдлүүд ба уламжлал, улс төрийн институтууд, газар байгууллагуудын үйлчлэл, улс төрийн үзэл, үзэл санаа зэргийг өөртөө багтаадаг. Улс төр нь засаглалтай харилцан үйлчлэх үйл явцад өөрчлөгдөж хүмүүсийн сэтгэл зүйн байдал, шинжүүдтэй, түүнийг хүмүүс хэрхэн ойлгож, хэрэгжүүлж байгаатай салшгүй холбоотой байна. Тэр нь иргэншлийн тодорхой орчинд хэрэгжиж, янз бүрийн хүчин зүйлсийн нөлөөнд өртөгдөж байдаг юм. Улс төр нь соёл-түүхийн тод томруун үзэл, үзэгдэл болон илэрдэг. Түүний үүсэн тогтнол, хөгжил бол улс төрийн үнэт зүйлсийн төлөвшил, үйлчлэл, хадгалалт, уламжлалтай, улс төрийн харилцаа ба удирдлага, туршлагын шинэ хэлбэрүүдийн үүсэн тогтнолтой, хуучирсныг нь шүүмжлэлтэйгээр хэтлэн давах явдалтай, янз бүрийн нийгэм дэх хүний улс төрийн үйл ажиллагааны олон янзын илрэлүүдийн харьцааны нарийн төвөгтэй системүүдтэй даян дэлхийн түүхэн үйл явц мөн. Улс төр хүмүүсийн нийтлэгийн оршин тогтнолын утга санааг илэрхийлж, улс төрийн бүх субъектүүдийн буюу тухайн нийтлэгт оролцогсдын түгээмэл ашиг сонирхлыг илэрхийлж, тэдний хоорондын харилцааны үүрэг, ролийг тодорхойлж, эцэст нь бүх субъектуудад нийтлэг ойлгомжтой (аман ярианы буюу бичгийн, бэлэг тэмдгийн) хэлийг зохион бүтээж, тухайн хамтын нийгэмлэгийн бүх оролцогсдыг үр ашигтай хамтын ажиллагаа, харилцааг хангах чадвартай болгодог юм. Тэр нь цаг хугацааны болон тодорхой түүхэн ба иргэншлийн нөхцлүүдээс, нийгэмд ноёрхогч үзэл суртал, ёс суртахуун, шашны хэм хэмжээнээс, уг хүний болон түүний ертөнцийг үзэх үзэл, соёлын хөгжлийн түвшингээс олонтоо хамаарч байна. Улс төр нийгмийн бүрэн эрх мэдэлтнүүд өөрсдөд нь оногдуулсан шийдвэрийг хүлээн авч, шийдвэрлэдэг хүмүүс,

тэдний үйл ажиллагаа юм. Хүн ба хүмүүсийн хамтын бүлэг ямар байваас улс төр олон талаар тийм байна. Улс төр бол шинжлэх ухаан, урлаг юм. Тэр нь хүнд нийгмийн хөгжлийн хуулиуд тодорхой мэдэгдэх болсон цагаас нааш шинжлэх ухаан гэж тооцогдож иржээ. Хүн тэдгээр хуулийг мэдсэнээр улс төрд чиглэсэн зорилготойгоор нөлөөлж чаддаг байна. Ажил хэрэг нь улс төрийн үйл явцуудын субъектив талтай холбоотой бөгөөд хүний, зөн билэг, бүтээлч зориг, уран зөгнөл зэргийг ашиглах бололцоо олгодог болохоор улс төр бол урлаг юм. Ердийн практик дээр улс төрийг “боломжийн урлаг”, “удирдах урлаг” гэж нэрлэдэг болсон байна. “Улс төр” хэмээх нэр томъёо хэд хэдэн утга санаагаар хэрэглэгддэг. Түүний 1-р ач холбогдол бол хөтөлбөр, арга, үйлдэл буюу түүнд харьцагч хүн ба бүлгийн жинхэнэ үйлдэл юм. Тэрхүү харилцан хамаарал нь нийгмийн өмнө тулгарч буй нэг буюу цогц асуудал байж болох юм. Өөр нэг утга санаагаар “улс төр” гэдэг уг улс төрийн чиглэлүүд, бие хүн буюу өөрийн гэсэн ашиг сонирхол, ертөнцийг үзэл үзэл бүхий бие хүмүүс ба бүлгүүд өрсөлдөж, зөрчилдөж байгаа нийгмийн тэр салбарт хамаарагдана. Улс төрийн 3 дахь утга санаа нь институтчилэгдсэн хэмжигдэхүүн, Үндсэн хууль ба эрхийн дэглэм журам, уламжлалын туслалцаа бүхий баримтлал, нийгмийн засгийн тодорхой зохион байгуулалт, түүний засаглалын аргыг тэмдэглэдэг. Үүний хамтаар тэр нь бүлэглэл нэг бүрийн дотоод дахь хувь хүний харилцан ажиллагааны арга юм. Хамгийн өргөн утга санаагаар улс төрийг шинжлэх ухаан ба нийгмийн амьдрал, хүмүүсийг удирдах, тэднийг жолоодох урлаг гэж ойлгодог. Энд улс төрийн онол, улс төрийн менежментийн тухай өгүүлж байна. Энэ мэтээр улс төр хэмээх ойлголт, засгийн байгууллагууд, иргэдийн нэгдлүүдийн болон төр, анги, үндэстэн, хүмүүсийн томоохон бүлгүүдийн харилцааны салбар дахь тусгай бие хүмүүсийн эрх ашгаа хэрэгжүүлэх, хамгаалахад чиглэгдсэн ба улс төрийн засаглалыг олж авах, эзэмших, ашиглахтай холбоотой үйл ажиллагаа юм. Энэ бол төрийн хэрэгт оролцох оролцоо, түүний үйл ажиллагааны хэлбэр, зорилт, агуулгыг тодорхойлох явдал юм.

Улс төрийн агуулга нийгмийн зонхилогч социал бүлгүүд /хүчин/-ийн ашиг сонирхлоор буюу тэдний холбоодоор тодорхойлогдоно. Хэрэв шийдвэрлэлт нь засаглалын асуудалтай шууд буюу дам холбоотой бол нийгмийн аливаа асуудал ус төрийн шинжтэй болдог. Улс төр нь засаглалын харилцаатай холбоотой бүхнийг хамаарна.

Энэхүү сэдвийн өмнөх хэсэгт улс төрийг танин мэдэх, тайлбарлах, дүгнэх философийн онол-арга зүйн зарим асуудал, улс төрийн тухай ойлголтыг товчхон авч үзэв.

Нийгмийн шинжлэх ухааны түүхэнд улс төр шиг будлиантай, будлианд орсон асуудал бараг нэг ч үгүй юм. Үүний шалтгаан нь судлаачдын бурууд биш, уг асуудлын нарийн төвөгтэйд оршино. Энд ямар боловч улс төр хэмээх категорийг гаргаж тавилаа. Гэвч сэдвийн гол зорилго бол улс төрийг биш, харин улс төрийн философийг тодорхойлон харуулах, түүнийг судалдаг асуудлыг тодотгох явдал мөн.

Улс төр бол философи, түүх, эдийн засаг, улс төр судлал, социологи, сэтгэл зүй, нэг ялангуяа эрх зүйн шинжлэх ухаан зэргийн судалгааны зүйл, өөрөөр хэлбэл нийгмийн олон төрлийн шинжлэх ухааны уулзвар, зангилаа асуудал юм. Шинжлэх ухааны нэрлэсэн салбарууд улс төрийг өөр өөрсдийн зорилго, утга санаагаар томъёолон тодорхойлж, судлан дүгнэж ирсэн байна.

Ингэхлээр философи ертөнцийг үзэх өөрийн үзэл, байр суурь, зарчим, онолын үүднээс өөрийнхөө арга зүйгээр улс төрийг судлахыг улс төрийн философи гэж ойлговол зохино. Бодит байдал дээр философид хамааралгүй юмс, үзэгдэл байдаггүй болохоор философи сонирхож

судалдаггүй нэг ч зүйл байхгүй. Улс төрийн философийн асуудлыг түүний судлах зүйл гэж үзэж болно.

Судлаачид эртний дэлхийн болон хожмын мэргэдийн дэвшүүлсэн философитой харилцан хамааралтай аливаа ойлголт, томъёолол, сургаал зэргийг улс төрийн философи гэж ойлгож, нэрлэж заншсан байна. Орчин үед улс төрд хамааралтай философийн асуудлыг улс төрийн философи буюу улс төржсөн философи гэж нэрлэж байна. Гэтэл улс төрийн философийн нэгдсэн томъёолол, судлах зүйлийн тодорхойлолт гараагүй байна. Өрнөдийн болон Оросын дурьдсан асуудлыг сонирхон судлагч философичид улс төрийн философи гэдэг нэрийн дор философийн урьд, эдүгэгийн сонгодог төлөөлөгчдийн сургаалийн философийн асуудлыг авч үзэж байна.

Тэгвэл зохиогч асуудалд арай өөр өөрийнхөөрөө хандлаа. Минийхээр улс төрийн философи нь: 1. Улс төрийн философийн түүхийн асуудал; 2. философид улс төрийн хамаарагдах асуудлууд гэсэн хоёр үндсэн хэсгээс бүрдэл болж байгаа юм.

ПОЛИТОЛОГИ III

Эрдэм шинжилгээний бичиг¹ ... (...): 19-24 дэх тал

НАМ ТӨВТЭЙ УЛС ТӨРИЙН СИСТЕМИЙН ТАЛААРХ ӨРНӨДИЙН ШИНЖЭЭЧДИЙН ҮЗЭЛ БОДОЛ

А.Юндэндорж

доктор (Sc.D), профессор
МУИС, НШУС, Улс төр судлалын тэнхим

Ю.Ганболд

1972-1973 онуудад Америкт “Марксизм, коммунизм болон өрнөдийн нийгэм”¹ нэртэй 8 боть энциклопед нийтлэгджээ. Уг энциклопедийг нийтлүүлэхэд аль аль талаасаа ихээхэн анхаарч хүч төвлөрүүлсэн нь мэдрэгдэж байгаа юм. Энциклопед дээр баруун Германы политологич В. Леонгард, К.Фон Бейме, К. Вестен, Э.Оберлендер, Америкийн профессор Э.Браун, А.Коэн, К.Фридрих, П.Холлендар, В.Эрлих, Английн судлаач

¹Marxism, communism and Western Society. A comparative encyclopedia. N.Y., 1972-1973, 8 vols (ääì èèèýä)